

Gustaw Zieliński (1809-1881)

Gustaw Zieliński urodził się 1 stycznia 1809 r. w Markowicach koło Inowrocławia. Zmarł 23 listopada 1881 r. w Skępem. Oficer wojska polskiego, poeta, bibliofil, etnograf, historyk, działacz społeczny, Sybirak. Był synem Norberta Zielińskiego (zm. w 1834 r.), który był pułkownikiem strzelców podczas insurekcji kościuszkowskiej i Kazimierzy z Zielińskich. Pochodził z rodziny szlacheckiej, zajmującej na przestrzeni dziejów miejsca w senacie, a także wysokie urzędy publiczne. W 1815 r. rodzina zamieszkała w niewielkim majątku Chrostkowo koło Lipna. W 1818 r. zmarła Kazimiera. G. Zieliński uczył się początkowo w Toruniu, potem w Szkole Pijarów w Warszawie oraz w Szkole Wojewódzkiej imienia Małachowskiego w Płocku, gdzie rektorem był pedagog Kajetan Morykoni. Jako uczeń zdolny, obowiązkowy, uczynny i pracowity zdobył sobie uznanie kolegów i nauczycieli. W czerwcu 1827 r. zachorował, wówczas rada pedagogiczna jako wzorowemu uczniowi, nadała patent egzaminu dojrzałości bez egzaminu. Po wyzdrowieniu 13 października 1827 r. zapisał się na Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Studia z tytułem magistra skończył w lipcu 1830 r.

Gdy 29 listopada 1830 r. wybuchło powstanie listopadowe, razem ze swym kuzynem Józefem Feliksem Zielińskim, Janem Turowskim i Erazmem Wróblewskim był w patrolu powstańczym wspierającym belwederczyków. Następnie zgłosił się jako ochotnik do korpusu artylerii. W czasie kampanii 1831 r. brał udział w potyczkach pod Królikarnią i Paprotnią, a 6 września w obronie Warszawy, za co otrzymał stopień oficerski. W październiku 1831 r. wraz z korpusem generała Macieja Rybińskiego przeszedł granicę pruską pod Brodnicą. Na prośby rodziny powrócił do Królestwa. Aby uchronić się przed pójściem do wojska rosyjskiego, wydzierżawił od stryja Józefa Zielińskiego niewielki majątek Kierz koło Skępego. Tam też zaczął pisać. Wiersze z tego okresu wyrażały gorzki zawiedzionych nadziei powstańca. G. Zieliński gromadził w miejscowości Kierz książki.

W dwa lata po powstaniu w maju 1833 r. G. Zieliński spotkał się z kierowaną przez emisariuszy Kaliksta Borzewskiego i Zawiszę Czarnego grupą partyzantów „Zemsty Ludu” i udzielił im pomocy. Przyjął do swego domu rannego partyzanta, Roberta Kurellę, a potem przewiózł go do Mateusza Wilczewskiego w Jastrzębiu koło Lipna w celu przetransportowania za granicę. Po upadku partyzantki 1833 r. Zieliński został aresztowany i wyrokiem sądu wojskowego z 29 lipca 1834 r. skazany za kontakty z partyzantami na utratę praw publicznych, konfiskatę majątku i zesłanie do zachodniej Syberii.

1 września 1834 r. przybył do Tobolska, przywożąc ze sobą powstałe w warszawskim więzieniu dwa wiersze pt. „Widok na Powązki” i „Odjazd”. Na zesłaniu syberyjskim Zieliński przebywał od 1834 do 1842 r., z czego siedem lat spędził w niewielkim mieście Iszym w południowej części guberni tobolskiej. Korzystał tam z cennej biblioteki Adolfa Januszkiewicza, który zgromadził szereg dzieł z filozofii i literatury. O przyjaźni G. Zielińskiego i A. Januszkiewicza świadczą zachowane listy.

G. Zieliński po pewnym czasie uzyskał pozwolenie na wyjazdy w stepy, gdzie spotykał obozy koczujących plemion Kazachów, nazywanych Kirgizami. W tych warunkach powstała pierwsza jego powieść poetycka „Kirgiz”, która jest pieśnią pochwały wolności i dramatem między miłością a zemstą. Po raz pierwszy poemat wydano w Wilnie w 1842 r. (W sumie doczekał się 22 wydań w języku polskim i wiele przekładów na języki obce: rosyjski, niemiecki, czeski, francuski, włoski i angielski). W Polsce powojennej wydano go wraz z wyborem innych poezji w 1956 r.

Lata 1841-1842 były najpłodniejszym okresem twórczości G. Zielińskiego. Napisał wtedy poemat historyczny „Jan z Kępy”, epizod historyczny z czasów panowania w Płocku księcia Siemowita „Giermek”, a także inne utwory poetyckie, jak „Koł Beduina”, „Antar” oraz dramat historyczny „Zbigniew”. W Iszymie powstała pierwsza część poematu opisowego

„Stepy”, a także szereg innych oryginalnych wierszy i przekładów z literatury obcej. Jesienią 1842 r. w wyniku starań rodziny G. Zieliński powrócił z syberyjskiego zesłania.

W 1844 r. ożenił się z Urszulą Romocką, a po jej śmierci w 1856 r., poślubił Aniełę z Romockich Popławską. W 1847 r. po śmierci stryja Józefa objął po nim majątek ziemski. Pochłonięty zarządem odziedziczonych majątków rolnych i leśnych na przestrzeni 15 tysięcy hektarów zaprowadził wzorowe gospodarstwo leśne. Prowadząc racjonalną gospodarkę leśną, Zieliński budował w lasach skępskich tartaki i miejsca wyrobu smoły drzewnej. W pobliskiej Hucie zbudował hutę szkła (stąd jej nazwa), w Żuchowie cegielnię i młyn. Z racji obowiązków niemal zerwał z literaturą, opublikował jedynie utwory przywiezione z Syberii. Ukazały się one w „Przeglądzie Naukowym”, „Bibliotece Warszawskiej” i lwowskich „Rozmaitościach”. W 1846 r. wyszły w Warszawie „Poezje”, obejmujące dozwolone przez cenzurę fragmenty „Samobójcy”, poematu w tonie beznadziejności, powstałego w Tobolsku w 1835 r. oraz całość „Kirgiza”, część pierwsza „Stepów” i inne. W wolnych chwilach powracał jednak G. Zieliński do literatury. W tym czasie napisał fragmenty poematu „Bitwa pod Grunwaldem” i „Czarnoksiężnik Twardowski” oraz szereg drobniejszych wierszy.

G. Zieliński rozwijał także działalność publiczną. W 1850 r. wybrany został na „prezującego zebrania członków Towarzystwa Kredytowego Guberni Płockiej”. W 1856 r. powołano go na radcę dyrekcji szczegółowej Towarzystwa Kredytowego oraz sędziego pokoju powiatu lipnowskiego. W rok później namiestnik carski mianował go członkiem rady przemysłowej oddziału rolniczego przy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych. W 1860 r. został prezesem Towarzystwa Rolniczego w Płocku. Piastował ponadto funkcję przewodniczącego rady powiatowej powiatu lipnowskiego. W 1858 r. wspólnie z Kleniewskim i Jackowskim założył Dom Zleceń Rolniczych Płockich.

Podobnie jak szereg dawnych powstańców listopadowych Zieliński został stronnikiem margrabiego A. Wielopolskiego. Będąc przeciwny wybuchowi powstania styczniowego, usunął się na ten czas przezornie za granicę. Jako człowiek wpływowy, a przy tym bardzo zamożny, swymi dotacjami pieniężnymi wносił wkład w rozwój kultury okresu międzypowstaniowego. Popierał finansowo różne przedsięwzięcia kulturalno-społeczne, współfinansował „Bibliotekę Warszawską”, „Gazetę Lecką”, wspomógł pomnikowe wydanie „Dzieł Kochanowskiego”, współfinansował budowę pomnika Adama Mickiewicza w Krakowie, opłacił koszty wydania przez Akademię Umiejętności „Laudów Dobrzyńskich” (Kraków 1887). Swoim kosztem drukował poezje „lirnika mazowieckiego” Teofila Lenartowicza, prowadząc z nim szeroką korespondencję i przesyłając mu pieniądze do Włoch. Bardzo blisko związał się z „Biblioteką Warszawską”, propagującą minimalistyczny program oczynszowania chłopów (w dobrach skępskich już było przeprowadzone wcześniej). Na jej łamach G. Zieliński publikował swoje artykuły. Po 1848 r. został jednym z jej redaktorów.

G. Zieliński wiele podróżował, w przeddzień Wiosny Ludów przebywał w Paryżu, był także we Włoszech. W tym okresie napisał szereg utworów poetyckich, między innymi „Powrót wiosny”, wiersz popularny dzięki muzyce skomponowanej do niego przez Stanisława Moniuszkę oraz „Pielgrzym”. G. Zieliński próbował także sił w prozie. Napisał między innymi opowiadanie „Antar”, komedię prozą „Panna włościanka”, opowiadanie „Kwiaty” i wreszcie powieść „Manuela”. Fabuła tej ostatniej wiąże się z wojną Napoleona w 1808 r. w Hiszpanii. Głównymi bohaterami są polski oficer i młoda hiszpańska dziewczyna, przedstawieni jako para nieszczęśliwych kochanków. Powieść napisana w 1878 r. ukazała się drukiem dopiero w 1910 r.

G. Zieliński zasłynął również jako autor prac historycznych. Największe znaczenie posiada trzypięciotomowa historia rodziny, opracowana wspólnie z Janem Zielińskim „Wiadomość historyczna o rodzie Świnków oraz rodowód pochodzącej od nich rodziny Zielińskich herbu Świnka” (Toruń 1880-1881 r.) Dzieło to zawiera zwięzłe biografie członków rodu. Najwięcej

miejsca poświęcono tam Konstantemu Zielińskiemu (1646-1708 r.) arcybiskupowi Iwowskiemu, który koronował Stanisława Leszczyńskiego na króla Polski. G. Zieliński ogłosił także inne prace, między innymi „Starożytności dobrzyńskie”, „O ziemi dobrzyńskiej. Badania historyczne”. Na łamach tej ostatniej zamieścił biografię Hieronima Spiczyńskiego i Stanisława Murzynowskiego. Ogłaszał także artykuły w „Encyklopedii Orgelbranda”, między innymi „Opis Syberii” oraz w „Encyklopedii Rolniczej”. Pośmiertnie na łamach „Zapisków Historycznych” w Toruniu (1911-1913, tom 2) ogłoszone zostały prace Zielińskiego „Gród pokrzyżacki w Zarzeczewie w ziemi dobrzyńskiej” oraz „Obszar i granice zastawionego (r. 1391) przez Władysława Opolczyka terytorium Złotoryi”.

Ogromną zasługą G. Zielińskiego było zgromadzenie biblioteki w Wiosce, liczącej około 20 tysięcy tomów. Powiększona została ona o część zbiorów po zmarłym w 1865 r. bibliofilu warszawskim Ignacym Wilczewskim. Biblioteka Zielińskiego stanowiła przykład poszanowania dla książki, rozumianej jako służbę w sprawie narodowej. W „Belwederze Skępskim” (tak nazywano bibliotekę) oprócz książek znajdowały się zbiory archeologiczne, numizmatyczne (w tym medale), cenne rękopisy a także bogate archiwum rodzinne. Księgozbiór Zielińskiego obejmował wiele cennych pozycji, 29 inkunabułów, w tym egzemplarz „Explanatio in psalterium”, jeden z pierwszych druków krakowskich z XV wieku, „Statut Łaskiego”, drukowany w języku łacińskim na pergaminie w Krakowie w 1506 r., pierwsze wydanie dzieł Kopernika „De revolutionibus orbium coelestium”, „Historię żalną a straszną o Franciszku Spierze” S. Murzynowskiego drukowaną w 1551 r. w Królewcu, a także „Bibliotekę Radziwiłłowską” i „Zielnik Spiczyńskiego”. Biblioteką Zielińskiego interesował się między innymi Karol Estreicher.

Zgodnie z testamentem, po śmierci Zielińskiego, biblioteka trafiła w ręce najstarszego syna Józefa, który w 1907 r. przekazał ją reaktywowanemu Towarzystwu Naukowemu Płockiemu. Zieliński pozostawił także w rękopisie „Dzienniki mojego życia”, obejmujące okres od 1 stycznia do 20 lipca 1833 r. i omawiające wyprawę Artura Zawiszy i Kaliksta Borzewskiego na teren ziemi dobrzyńskiej oraz „Dopisek po latach trzydziestu”, a także obrazek dramatyczny „Panna włościanka”. Są one przechowywane wraz z bogatą spuścizną korespondencyjną w Bibliotece imienia Zielińskich w TPN w Płocku.

Z pierwszego małżeństwa z Urszulą Romocką, córką Stanisława, miał troje dzieci, z których dwoje zmarło w dzieciństwie oraz syna Józefa (1845-1906 r.), ofiarodawcę biblioteki dla miasta Płocka. Z drugiego małżeństwa z Anielą Romocką Popławską, córką Hieronima, pozostawił: Zofię, Karola, Władysława, Konstantego, Ludwika, Jana i Kazimierę.

G. Zieliński pochowany został w Skępem, w katakumbach usytuowanych w Borku, rozebranych przez Niemców w 1941 r. Po ekshumacji dokonanej po wyzwoleniu prochy Zielińskiego złożono pod kaplicą w obrębie krążganków kościoła i klasztoru ojców bernardynów w Skępem. Na murze kaplicy umieszczono pamiątkową tablicę. W kościele skępskim poświęcono marmurową tablicę pamięci G. Zielińskiego. Z jego twórczości wybrano i umieszczono na niej dwuwiersz: „Nie zginie praca dla dobra ludzkości, gdy płynie z źródeł najczystszej miłości”.

G. Zieliński był kuzynem Józefa Feliksa Zielińskiego, pseudonim „Izet - Bey”.

W stolicy Kazachstanu Astanie powstał plac, któremu nadano imię Gustawa Zielińskiego.

O twórczości Gustawa Zielińskiego

W wielu publikacjach o G. Zielińskim pojawia się imię i nazwisko Ryszarda Tężyckiego nauczyciela Zespołu Szkół w Skępem. Dzięki jego pasji wiele wiemy o G. Zielińskim, poecie, zesłańcu, jednym z najwybitniejszych przedstawicieli elity umysłowej ziemi dobrzyńskiej XIX wieku i zasłużonym obywatelu oraz o śladach, jakie pozostawił w Skępem i okolicy.

Stryj Józef Zieliński podarował mu folwark Kierz. Tu Gustaw Zieliński uzupełniał swe zainteresowania literackie, które ujawniły się w szkole średniej. Z okresu pobytu na Krzu pochodzą pierwsze znane wiersze „Do Boga”, „Do przyjaciół”, „Do młodego poety” oraz „Tulipan i fiołek”. Za pomoc zbiegłym emisariuszom z grupy „Zemsta Ludu” G. Zieliński został osadzony w Cytadeli Warszawskiej i Ludwisarni i wyrokiem sądu wojennego z 29 lipca 1834 r. skazany na osiedlenie w zachodniej Syberii. Przebywając w więzieniu napisał wiersze „Odjazd” i „Widok na Powązki”. Głęboko przeżył pobyt w cytadeli. Na zesłaniu w Tobolsku – przybył tu 1 września 1834 roku - korzystał z biblioteki Onufrego Pietraszkiewicza, dużo czytał i uzupełniał swe wykształcenie w dziedzinie literatury. Tu powstał poemat „Samobójca” nawiązujący do II i IV części „Dziadów” Adama Mickiewicza. O. Pietraszkiewicz był bibliotekarzem polskich zesłańców.

Konstanty Wolicki – krewny Gustawa Zielińskiego, też zesłaniec syberyjski – pisał: „W czasie... wspólnego zamieszkania oceniłem dostatecznie Gustawa Zielińskiego jako człowieka i poetę. Nie męczył się on nad klejeniem wierszy jak zwykli wierszokleci, lecz najczęściej w chwili samotności, w zamyśleniu z natchnienia improwizował po kilkaset wierszy naraz, później dopiero w całości je na papier przelewał. W tych czasach stworzył poemat pt. Samobójca, a ktokolwiek zna okolice Tobolska, pozna je w czarownych obrazach tego poematu”.

Po przeniesieniu się do miasteczka Iszym – właściwego miejsca zesłania – korzystał z biblioteki Adolfa Januszkiewicza. Pisał o lekturach w listach do siostry Eufrozyny Górskiej mieszkającej w Zawadzie na Kujawach, do Zygmunta Komarnickiego w Skępem i do Ignacego Orpiszewskiego - zesłańca syberyjskiego. Spotykał się z innymi zesłańcami, rozpoczął pracę samokształceniową i uzupełniał swą wiedzę. W wolnych chwilach wyjeżdżał w stępy. Tak powstał poemat „Kirgiz” (1841 r.). Treścią poematu jest nieszczęśliwa miłość Kirgiza do Demeli, której ojciec sprzeciwia się małżeństwu. Dziewczyna ucieka z Kirgizem. Oboje giną w płomieniach. Pod postacią Kirgiza przedstawił poeta człowieka wolnego, szukającego miłości. Ta powieść poetycka jest pieśnią pochwały wolności i dramatem między miłością a zemstą. Autor tak charakteryzuje bohatera: „Bom na stepach się rodził,/ Wiatr pustyni mnie chłodził,/ Gdym na koniu biegł stada dosiadać.../ Ciągłe widne niebiosy,/ I step lśniący od rosy.../ Ach: tam tylko, i żyć i umierać”.

Poemat doczekał się wielu wydań. Po raz pierwszy poemat wydano nakładem Teofila Glücksberga w Wilnie w 1842 r. Poemat rozpoczynają wersy, które znane były dość powszechnie i cytowane („Dość! – dość żyłem nie sobie.../ Duszno, ciasno jak w grobie/ Życ zamkniętym w czterech ścian niewoli...”).

Jest to utwór szczególnie ceniony przez Kazachów. W jednym z wydań można było przeczytać: „Tyle poematów z doby romantyzmu poszło w zapomnienie, on zawsze miał czytelników i dziś jeszcze działa na dusze”. Inny krytyk Jan Lorentowicz pisał: „Starsze pokolenie ceniło ten utwór wysoko, należał on swego czasu do niezbędnych elementów wykształcenia narodowego”. Uchodzi w opinii historyczno – literackiej za ostatni z cennych romantycznych poematów. Przyniósł jego autorowi sławę piewcy wolności. W powieści poetyckiej „Kirgiz” zawarł romantyczny obraz życia i walki Kazachów o wolność.

Janusz Odrowąż-Pieniążek pisał: „Poemat, któremu Zieliński zawdzięczał swą sławę, pisany był w czasie zesłania na Syberii i w syberyjsko – kazachskich stepach toczy się jego

akcja. Pierwszą część poematu napisał także na Syberii, akcja toczy się również w odległych regionach Azji. W listach zostawił Zieliński niezwykle ciekawe relacje geograficzne i etnograficzne dotyczące sybirskich ludów, opisy zaś krajobrazów także były mocną stroną talentu Gustawa Zielińskiego”.

Syberyjską przyrodę uczynił tematem innego poematu opisowego „Stepy”. Napisał wiele wierszy („Wiersz na pomieszkanie Adolfa Januszkiewicza”) oraz innych utworów literackich, do których można zaliczyć poemat historyczny „Jan z Kępy”, „Antar” i „Giermek”. Poemat „Jan z Kępy” przedstawia losy rycerza ze Skępego, który uwolnił piękną brankę wziętą do niewoli podczas walk Mazurów z pogańskimi Prusami. Dziewczyna pokochała rycerza i ocaliła mu życie. Wśród innych utworów można wymienić dramat historyczny „Zbigniew” i „Koń Beduina”. W czasie pobytu na zesłance pisał – oprócz listów do siostry Eufrozyny Górskiej „Kalendarze”. Były to dzienniki prowadzone w latach 1835 – 1842. Zajął się też pracą przekładową. Przełożył strofy poematu „Mnich” Iwana Kozłowa.

Po długich staraniach rodziny powrócił do kraju. W trasie podróży powstał tekst „Gwiazda”. W Warszawie – gdzie się zatrzymał – drukował utwory napisane na zesłaniu. W 1846 roku wydał tomik „Poezje”. Inne utwory publikował w czasopiśmie „Przegląd Naukowy”, „Lwowskie Rozmaitości”, „Snopek Nadwiślański” i „Biblioteka Warszawska”. Ogłosił drukiem fragmenty dramatu „Czarnoksiężnik Twardowski”.

Po powrocie do Skępego zajął się gospodarstwem. Pisał mniej utworów poetyckich, zajmując się badaniami historycznymi, etnograficznymi i archeologicznymi. Pisze jednak wiersze okolicznościowe oraz powieść historyczną z okresu wojen napoleońskich w Hiszpanii „Manuela”. G. Zieliński wydaje trzutomową pracę o rodzie Świnków i drukuje artykuły o ziemi dobrzyńskiej w „Bibliotece Warszawskiej”. Powstają wiersze takie jak „Pielgrzym” i „Powrót wiosny”. „Powrót wiosny” został doceniony jako jeden z najlepszych wierszy polskich i śpiewany przez polskich artystów z muzyką Stanisława Moniuszki. Jednym z ostatnich utworów poetyckich są „Wisienki”, napisane 3 maja 1879 roku na dwa lata przed śmiercią i uważane za jeden z piękniejszych liryków poety.

Twórczość Gustawa Zielińskiego jest ciekawa. Jego utwory potwierdzają szerokie zainteresowania społeczne i naukowe. Był autorem liryków, poematów i opowieści prozą. Wydano „Poezje” (tom 1–2 1901), Gustaw Zieliński „Kirgiz i inne poezje” (w opracowaniu Janusza Odrowąż-Pieniążka 1956), Gustaw Zieliński „Poematy: Tom I Step, Kirgiz, Koń Beduina” pod redakcją Henryka Marciszewskiego (Siedlce 2009) oraz „Kirgiz” (w opracowaniu Mirosława Krajewskiego 2011).

Założony przez Zielińskiego księgozbiór stał się podstawą Biblioteki imienia Zielińskich w Płocku.

Wisienki

Gdy wiosna skrzydlata /
Z kwiatami ulata /
 I ptasząt unosi piosenki; /
W twych sadów zieleni /
Od letnich promieni /
 Barwami się stroją wisienki. /

Te grona bursztynów, /
Granatów, rubinów, /
 Te błyszczą korałem wśród drzewa, /

A słońce – maluje,
Wciąż syci, cukruje,
Do każdej nektaru dolewa./

Oj! słodkie wisienki/
Podane z twej ręki/
Gdy w ustach ich sok się roztoczy,
Jak miło – dziękować,
Po każdej - całować/
Twe rączki, twój uśmiech, twe oczy./

Oj! słodkie wisienki!
Lecz miłszy dar ręki/
Co czuciem serdecznym natchniona,
Łzę z oka osuszy,
Raj wzniesie do duszy/
I do ust przychyli te grona.

Źródła i literatura:

Mirosław Krajewski, Gustaw Zieliński–syn Ziemi Dobrzyńskiej (1809-1881), Dobrzyński Oddział WTN, Rypin 1986.

Literatura Polska. Przewodnik encyklopedyczny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985.

Mały słownik pisarzy polskich cz. I, Warszawa 1969.

Notatki Płockie. Kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego, Nr 4/109 październik – grudzień 1981.

Anna Maria Stogowska, Wpisany w epokę. Gustaw Zieliński 1809-1881, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, Płock 1996.

Janusz Odrowąż–Pieniążek, W stulecie śmierci Gustawa Zielińskiego [w] *Notatki Płockie. Kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego* Nr 4/109 październik – grudzień 1981.

Ryszard Tężycki, Ślady poety Gustawa Zielińskiego w Skępem [w] „*Notatki Płockie*” *Kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego* Nr 4/109 październik – grudzień 1981.

Bartosz Wiśniewski, Gustaw Zieliński (nie)zapomniany romantyk z Kujaw i ziemi dobrzyńskiej”, Inowrocław 2020.

Gustaw Zieliński. Kirgiz i inne poezje, opracował i wstępem poprzedził Janusz Odrowąż–Pieniążek, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1956.

Autor: Bożena Ciesielska